

دانشگاه علامه طباطبایی
دانشکده مدیریت و حسابداری

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت شهری

انتخاب الگوی مناسب مدیریت محله‌ای در تهران براساس

رویکرد حکمروایی مطلوب شهری

استاد راهنما

دکتر غلامرضا کاظمیان

استاد مشاور

دکتر سیدموسی پورموسوی

نگارش

میلاذ امینی

تابستان

۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی و معنوی اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و ... از این پایان نامه برای دانشگاه علامه طباطبائی محفوظ است. همچنین نقل مطالب با ذکر منبع مانعی ندارد.

به پاس تعبیر عظیم و انسانی‌شان از کلمه ایثار و از خودگذشتگی

به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این

سردترین روزگاران بهترین پشتیبان است

به پاس قلب‌های بزرگشان که فریادرس است و سرگردانی و ترس

در پناهشان به شجاعت می‌گراید

و به پاس محبت‌های بی‌دریغشان که هرگز فروکش نمی‌کند

به اسوه گذشت و استقامت، پدر عزیزم

و

الهه عشق و عاطفه، مادر نازنینم

و

دریای عشق و غزل زندگی، همسر وفادارم

تقدیم می‌کنم.

« تقدیر و تشکر »

سپاس خدا، آن یگانه بی‌همتا را که حیاتم بخشید و توان آموختن و کسب علم و دانش را بر وجود خاکی‌ام ارزانی داشت. شکر بیکران او را که هرچه دارم از عنایت اوست. او که بنده‌نوازی‌اش سرآمد، بخشنده‌گی‌اش بی‌انتهای، رحمتش وسیع و نعمتش غیرقابل شمارش است.

بار دیگر توانستم با مدد الهی، گامی تازه در راه کسب علم و معرفت بردارم. بدین وسیله شایسته می‌دانم از تمامی اساتید ارجمند که در طی دوران تحصیل یار شفیع اینجانب بودند، کمال تشکر و امتنان به‌جا آورم و موفقیت پیوسته آنها را در امور زندگی خواهان باشم.

از جناب آقای دکتر غلامرضا کاظمیان که راهنمایی پروژه را برعهده داشتند، با دانش گسترده خود همواره راهنمای دانشجویان خویش بودند و مشکلات با صبوری و مهربانی ایشان هموار می‌شد و در انجام این پژوهش و به ثمر رسیدن آن از هیچ محبتی دریغ نورزیدند تشکر می‌کنم. توفیق رفیق راهشان.

همچنین از جناب آقای دکتر سیدموسی پورموسوی، استاد مشاور ارجمندم، که شاگردی ایشان مایه مباهات من بود و مشورت‌های ایشان پشتیبان بنده در این راه بود، سپاسگزارم.

در نهایت از جناب آقای دکتر حبیب‌الله رودساز که داوری این پایان نامه را به عهده داشتند و با تیزبینی‌های خود بر غنای کار افزودند قدردانی می‌نمایم.

چکیده

لزوم رویارویی با چالش‌های جدید برآمده از رشد شهرنشینی، موجب دگرگونی اساسی در دیدگاه‌های مدیریت شهری شده است. در این راستا، توجه و تأکید برنامه‌ریزی و مدیریت شهرها، بیش از هر زمان دیگر، بر سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس زندگی شهری معطوف شده و می‌توان رویکردی فراگیر را شناسایی نمود که به دنبال بهره‌گیری از منابع انسانی و مالی بر اساس روش‌هایی است که اداره فرایند توسعه را به محله‌ها واگذار می‌کند؛ مدلی که از آن به مدیریت محله‌ای یاد می‌شود. هدف پژوهش حاضر انتخاب الگوی مناسب مدیریت محله‌ای براساس رویکرد حکمروایی مطلوب شهری، تطبیق آن با شرایط کلانشهر تهران، ارائه الگویی برای تحقق محله-محوری در این شهر و سنجش امکان تحقق این الگو است. با مطالعه مبانی نظری رویکرد محله‌محور، به نظر می‌رسد که مفهوم اجتماع محلی و دیدگاه‌های مشارکتی، دارایی مبنا و سرمایه اجتماعی در تبیین و تحقق آن نقش اساسی دارند. بررسی یافته‌های پژوهش در دو محله منتخب از شهر تهران نشان می‌دهد، دو عامل عمده اجتماع محلی و مدیریت شهری در تحقق الگوی مدیریت محله نقش اصلی دارند که در این میان مدیریت شهری به عنوان آغازگر این فرایند از اهمیت خاصی برخوردار است. بر این اساس، تقویت سامانه ارتباطی و اطلاع‌رسانی مدیریت شهری، آموزش شیوه‌های مشارکت، برگزاری گردهمایی‌های محله‌ای با حضور مسئولان مدیریت شهری، ایجاد شورای محله، ایجاد نهاد مدیریت شهری در مقیاس محله و حرکت به سوی برنامه‌ریزی محله‌ای را می‌توان مهم‌ترین گام‌ها برای تحقق مدیریت محله‌محور در شهر تهران دانست. از آنجایی که بسیاری از معیارهای مهم و تعیین‌کننده در این الگو در حوزه تصمیم‌ها و اقدامات مدیریت شهری قرار می‌گیرد، می‌توان انتظار داشت که با شناخت و درک عمیق مدیریت شهری از ابعاد و الزامات محله‌محوری و عزم و اراده جدی برای دستیابی به آن، مشکلات فراراه تحقق آن به نحو چشم‌گیری کاسته شده و زمینه برای تحقق این رویکرد فراهم شود.

واژگان کلیدی: مدیریت شهری، مدیریت محله، محله‌محوری، اجتماع محلی، دیدگاه مشارکتی، سرمایه اجتماعی، رویکرد دارایی‌مبنا.

فهرست مطالب

فصل اول	۱
۱-۱ مقدمه	۳
۱-۲ بیان مسأله	۴
۱-۳ اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق	۵
۱-۴ پیشینه تحقیق	۷
۱-۵ اهداف تحقیق	۸
۱-۶ سؤالات تحقیق	۹
۱-۷ شرح واژهها و اصطلاحات بکار رفته در تحقیق	۹
۱-۷-۱ حکومت محلی	۹
۱-۷-۲ مدیریت شهری	۹
۱-۷-۳ حکمروایی	۱۰
۱-۷-۴ حکمروایی مطلوب شهری	۱۰
۱-۷-۵ مفهوم اجتماع محلی(محلله ای)	۱۱
۱-۷-۶ اعتماد	۱۲
۱-۷-۷ مشارکت	۱۲
۱-۷-۸ عدم تمرکز	۱۲
۱-۷-۹ عدالت در فرایند تصمیم گیری	۱۲
۱-۸ نتایج مورد انتظار تحقیق	۱۳
۱-۹ روش کلی تحقیق	۱۳
۱-۹-۱ روش های گردآوری داده ها و ابزار مورد استفاده برای آن	۱۳
۱-۹-۲ جامعه آماری، روش نمونه گیری و تخمین حجم نمونه	۱۴
۱-۱۰ روش تجزیه و تحلیل داده های تحقیق	۱۴
الف) آمار توصیفی	۱۴
ب) آمار استنباطی	۱۵

۱۱-۱ قلمرو تحقیق	۱۵
۱۱-۱-۱ قلمرو مکانی تحقیق	۱۵
۱۱-۱-۲ قلمرو زمانی تحقیق	۱۵
فصل دوم	۱۷
۲-۱ مقدمه	۱۹
۲-۲ تعاریف تخصصی واژگان تحقیق	۲۰
۲-۲-۱ مفهوم مدیریت شهری	۲۰
۲-۲-۲ حکومت محلی	۲۰
۲-۲-۳ حکمروایی شهری	۲۰
۲-۲-۴ حکمروایی مطلوب شهری	۲۱
۲-۲-۵ مفهوم اجتماع محلی (محلّه ای)	۲۲
۲-۲-۶ مفهوم محلّه	۲۳
۲-۲-۶-۱ محلّه در دیدگاههای مختلف	۲۴
۲-۲-۷ مدیریت محلّه ای	۲۵
۲-۳ دیدگاههای نظری پیرامون موضوع تحقیق	۲۵
۲-۳-۱ سیر تحول رویکردها و نظریه‌های مدیریت شهری	۲۶
۲-۳-۲ گذار از حکومت شهری به حکمروایی شهری	۲۷
۲-۳-۲-۱ اهداف حکمروایی شهری	۲۹
۲-۳-۳ الگوی محلّه محوری در مدیریت شهری	۳۰
۲-۳-۴ شکل‌گیری و اهمیت یابی الگوی مدیریت محلّه	۳۰
۲-۳-۵ ویژگیهای الگوی مدیریت محلّه ای	۳۱
۲-۳-۶ دیدگاهها و نظریات مرتبط با مدیریت محلّه	۳۵
۲-۳-۶-۱ اجتماع محلی	۳۵
۲-۳-۶-۱-۱ محلّه؛ سیر تحول دیدگاهها، شناخت شاخصها	۳۵
۲-۳-۶-۱-۲ دو ویژگی مهم محلّه: مرزها و هنجارها	۳۸
۲-۳-۶-۲ دیدگاه مشارکتی	۴۰
۲-۳-۶-۲-۱ تعاریف و کارکردهای مشارکت	۴۰

- ۲-۳-۶-۲-۲ مشارکت شهروندان در روند توسعه و مدیریت شهر: شهرسازی مشارکتی ۴۱
- ۲-۳-۶-۲-۲ بررسی نظریه های شهرسازی مشارکتی ۴۲
- الف) نردبان مشارکت؛ سطوح قدرت شهروندی ۴۲
- ب) توانمندسازی؛ اقتداریابی شهروندان ۴۴
- ج) پاسخ دولتها به مشارکت ۴۴
- د) گردونه مشارکت ۴۵
- د) میزان قدرت تصمیم گیری شهروندان ۴۶
- ه) نظریه میانجیگری ۴۸
- و) انگاره تلفیقی شهرسازی مشارکتی با توجه به شرایط ایران ۴۹
- ۲-۳-۶-۳ رویکرد دارایی مبنا ۵۰
- ۲-۳-۶-۳-۱ ویژگیهای رویکرد دارایی مبنا ۵۰
- ۲-۳-۶-۳-۲ کارکردها و شیوه عمل رویکرد دارایی مبنا ۵۲
- ۲-۳-۶-۴ سرمایه اجتماعی ۵۳
- ۲-۳-۶-۴-۱ سرمایه اجتماعی چیست؟ ۵۴
- ۲-۳-۶-۴-۲ مؤلفه های سرمایه اجتماعی ۵۷
- ۲-۳-۶-۴-۳ نقش و کارکرد سرمایه اجتماعی در تحقق محله محوری ۵۹
- ۲-۴ پیشینه ی تحقیق و بررسی تجربیات ۶۰
- ۲-۴-۱ بررسی تجربه های جهانی در مدیریت محله ای ۶۰
- ۲-۴-۱-۱ اسکاتلند؛ داندی، طرح مشارکت محله ای ۶۰
- ۲-۴-۱-۲ امریکا؛ ایالت نیویورک، شهر روچستر ۶۲
- ۲-۴-۱-۳ فیلیپین؛ مدیریت توسعه مشارکتی محله محور ۶۴
- ۲-۴-۱-۴ برزیل؛ شهر ساحلی سانتوس ۶۵
- ۲-۴-۲ تجربه ایرانی در مدیریت محله محور ۶۶
- ۲-۴-۲-۱ مشارکت محلی در تجربه تاریخی شهرنشینی ایران ۶۷
- ۲-۴-۳ بررسی نمونه هایی از مشارکت محله ها در مدیریت شهری معاصر ایران ۶۹
- ۲-۴-۳-۱ تجربه تربت حیدریه ۶۹
- ۲-۴-۳-۲ تجربه دامغان ۷۱

۷۳ ۲-۴-۳-۳ تجربه گرگان
۷۷ ۲-۵ نظریه مبنا و چارچوب مفهومی تحقیق
۸۵ ۲-۶ نتیجه گیری و خلاصه فصل دوم
۹۷ فصل سوم
۹۹ ۳-۱ مقدمه
۱۰۰ ۳-۲ نوع تحقیق
۱۰۰ ۳-۳ روش تحقیق
۱۰۲ ۳-۴ سطوح، کانون و واحد تجزیه و تحلیل تحقیق
۱۰۲ ۱-۳-۴ سطح تجزیه و تحلیل
۱۰۳ ۲-۳-۴ کانون تجزیه و تحلیل
۱۰۳ ۳-۳-۴ واحد تجزیه و تحلیل
۱۰۳ ۳-۵ جامعه و نمونه آماری تحقیق
۱۰۳ ۱-۳-۵ جامعه آماری
۱۰۳ ۲-۳-۵ معرفی جامعه‌ی مورد بررسی
۱۰۴ ۱-۲-۳-۵ محله شهرک قدس منطقه ۲ شهر تهران
۱۰۷ ۲-۲-۳-۵ محله سلسبیل جنوبی (رودکی) منطقه ۱۰ شهر تهران
۱۰۸ ۳-۳-۵ نمونه آماری و روش انتخاب حجم نمونه
۱۱۰ ۳-۶ متغیرهای تحقیق
۱۱۰ ۳-۷ روش و ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق
۱۱۰ ۱-۳-۷ روش گردآوری اطلاعات تحقیق
۱۱۰ ۲-۳-۷ ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق
۱۱۳ ۳-۳-۷ مقیاس‌های مورد استفاده
۱۱۳ ۴-۳-۷ تفکیک سوالات پرسشنامه
۱۱۶ ۳-۸ ارزیابی الگوی اولیه با نظرخواهی از کارشناسان و مسئولان مدیریت شهری تهران
۱۲۴ ۳-۸ روایی و پایایی پرسشنامه
۱۲۴ ۱-۳-۸ تعیین پایایی (قابلیت اعتماد) پرسشنامه

۱۲۵	۲-۳-۸ تعیین اعتبار (روایی) پرسشنامه
۱۲۶	۳-۹ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۱۲۶	۱-۳-۹ آمار توصیفی
۱۲۶	۲-۳-۹ آمار استنباطی
۱۲۶	۳-۱۰ نرم افزارهای مورد استفاده
۱۲۶	۳-۱۱ خلاصه فصل سوم
۱۲۷	فصل چهارم
۱۲۹	۴-۱ مقدمه
۱۳۰	۴-۲ تحلیل توصیفی داده‌های جمعیت شناختی
۱۳۰	۴-۲-۲ توزیع وضعیت سنی پاسخ دهندگان
۱۳۲	۴-۲-۳ توزیع سابقه کار پاسخ دهندگان
۱۳۳	۴-۲-۴ توزیع میزان تحصیلات پاسخ دهندگان
۱۳۴	۴-۳ آمار استنباطی
۱۳۴	۴-۳-۱ روایی سازه
۱۳۴	۴-۳-۱-۱ مقایسه میانگین یک متغیر کمی با یک مقدار ثابت (T-test)
۱۳۴	الف) آزمون تی برای گروه متخصصان:
۱۳۶	ب) آزمون تی برای گروه کارشناسان و مدیران منطقه ۲ در مورد محله شهرک قدس:
۱۳۷	ج) آزمون تی برای گروه کارشناسان و مدیران منطقه ۱۰ در مورد محله سلسبیل جنوبی:
۱۳۸	۴-۳-۱-۲ آزمون فریدمن:
۱۳۸	الف) گروه متخصصان:
۱۴۰	ب) گروه کارشناسان و مدیران منطقه ۲ در مورد محله شهرک قدس
۱۴۲	ج) گروه کارشناسان و مدیران منطقه ۱۰ در مورد محله سلسبیل جنوبی
۱۴۵	د) مقایسه سه دیدگاه:
۱۴۵	۴-۳-۲ پایایی تحقیق
۱۴۶	۴-۴ نحوه و نتیجه ارزیابی معیارها
۱۴۸	۴-۵ خلاصه فصل چهارم

۱۴۹	فصل پنجم
۱۵۱	۵-۱ مقدمه
۱۵۱	۵-۲ نتایج بررسی های جمعیت شناختی
۱۵۱	۵-۲-۱ جنسیت
۱۵۱	۵-۲-۲ سن
۱۵۱	۵-۲-۳ تحصیلات
۱۵۲	۵-۲-۴ سابقه خدمت
۱۵۲	۵-۳ تحلیل نتایج پژوهش
۱۶۴	۵-۴ محدودیت های تحقیق
۱۶۴	۵-۵ خلاصه فصل پنجم

فهرست اشکال

- شکل ۱-۲: مثلث حکمروایی شهری ۲۱
- شکل ۲-۲: ساخت الگوی حکمروایی مطلوب ۲۲
- شکل ۳-۲: سیر تحول رویکردهای اداره و مدیریت شهری ۲۷
- شکل ۴-۲: شاخصهای اصلی تعریف مفهوم اجتماع محله ۳۷
- شکل ۵-۲: نردبان مشارکت ارشتاین ۴۳
- شکل ۶-۲: گردونه مشارکت دیویدسون ۴۵
- شکل ۷-۲: نمودار میزان قدرت تصمیم گیری شهروندان ۴۶
- شکل ۸-۲: ساختار کلی پیش نویس الگوی مدیریت محله بر اساس مبانی نظری ۸۸
- شکل ۹-۲: ساختار کلی پیشنویس الگوی مدیریت محله ای بر اساس تجارب جهانی و داخلی ۹۲
- شکل ۱۰-۲: ساختار کلی ویرایش نخست الگوی مدیریت محله ای ، بر اساس مطالعات اسنادی ۹۵
- شکل ۱-۳: نقشه و شاخصهای جمعیتی و اجتماعی محله شهرک قدس ۱۰۶
- شکل ۲-۳: نقشه و جدول شاخص های جمعیتی و اجتماعی محله سلسبیل جنوبی ۱۰۸
- شکل ۳-۳: ساختار کلی ویرایش دوم الگوی مدیریت محله ای ۱۲۴
- شکل ۱-۵: نقش تعیین کننده و آغازگر مدیریت شهری در تحقق مدیریت محله ای ۱۵۴

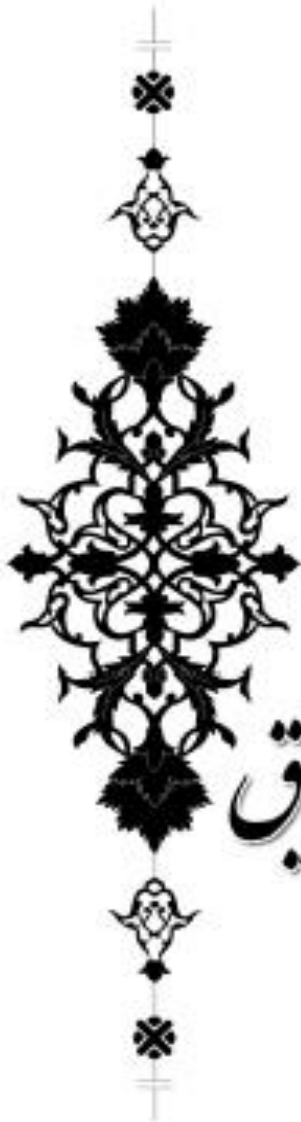
فهرست جداول و نمودارها

- جدول ۱-۲: شناخت مفهوم محله براساس عناصر و مولفه های اصلی آن در حوزه های علمی مختلف ۲۴
- جدول شماره ۲-۲: مقایسه ویژگیهای اصلی حکومت و حکمروایی ۲۸
- جدول ۲-۳: عوامل نظام اداری شهر و حوزه عملکرد هریک در دوران اسلامی تا اواسط قاجاریه ۶۷
- جدول ۲-۴: سیر تحول نحوه اداره امور شهر و سطح مشارکت مردمی و محله های در ایران ۷۴
- جدول ۲-۶: مؤلفه ها و معیارهای تحقق مدیریت محله ای از دیدگاه مشارکتی ۸۲
- جدول ۲-۷: مؤلفه ها و معیارهای تحقق مدیریت محله ای از دیدگاه دارایی مینا ۸۳
- جدول ۲-۸: مؤلفه ها و معیارهای تحقق مدیریت محله ای از دیدگاه سرمایه اجتماعی ۸۴
- جدول ۲-۹: مؤلفه ها و معیارهای تحقق مدیریت محله ای برآمده از مبانی نظری ۸۷
- جدول ۲-۱۰: مؤلفه ها و معیارهای تحقق مدیریت محله ای برآمده از بررسی تجارب جهانی و ایرانی ۹۱
- جدول ۳-۱: مشخصات محله شهرک قدس منطقه ۲ شهر تهران ۱۰۴
- جدول ۳-۲: مشخصات محله سلسبیل جنوبی منطقه ۱۰ شهر تهران ۱۰۷
- جدول ۳-۳: مقیاس عددی لیکرت ۱۱۳
- جدول ۳-۴: گویه های مورد استفاده جهت سنجش مولفه ها و شاخص و تفکیک سوالات ۱۱۳
- جدول ۳-۵: نتایج مقدار اهمیت و نتایج آن در نظرخواهی از مدیران و متخصصان مدیریت شهری تهران ۱۱۷
- جدول ۳-۶: نتایج مصاحبه و نظرخواهی از مدیران و متخصصان مدیریت شهری تهران ۱۲۰
- نمودار ۴-۱: توزیع وضعیت جنسی پاسخ دهندگان ۱۳۰
- جدول ۴-۱: توزیع جنسیت پاسخ دهندگان در سه گروه ۱۳۰
- نمودار ۴-۲: توزیع وضعیت سنی پاسخ دهندگان ۱۳۱
- جدول ۴-۲: توزیع پاسخ دهندگان در سه گروه برحسب سن ۱۳۱
- نمودار ۴-۳: توزیع پاسخ دهندگان برحسب سابقه کار ۱۳۲
- جدول ۴-۳: توزیع پاسخ دهندگان در سه گروه برحسب سابقه کار ۱۳۲
- نمودار ۴-۴: توزیع پاسخ دهندگان بر حسب تحصیلات ۱۳۳
- جدول ۴-۴: توزیع وضعیت تحصیلی پاسخ دهندگان ۱۳۳

- جدول ۴-۵: نتایج آزمون معنی داری برابری میانگین ها برای نمونه متخصصان ۱۳۵
- جدول ۴-۶: نتایج آزمون معنی داری برابری میانگینها برای نمونه محله شهرک قدس ۱۳۶
- جدول ۴-۶: نتایج آزمون معنی داری برابری میانگین ها برای نمونه محله سلسبیل جنوبی ۱۳۸
- جدول ۴-۷: نتایج آزمون فریدمن در گروه متخصصان ۱۳۹
- جدول ۴-۸: رتبه بندی معیارها از نظر متخصصان ۱۳۹
- نمودار ۴-۵: متوسط نظرات متخصصان در مورد وضعیت معیارها ۱۴۰
- جدول ۴-۹: نتایج آزمون فریدمن در گروه کارشناسان و مدیران منطقه ۲ ۱۴۰
- جدول ۴-۱۰: رتبه بندی معیارها از نظر مدیران و کارشناسان منطقه ۲ ۱۴۱
- نمودار ۴-۶: متوسط نظرات مدیران و کارشناسان منطقه ۲ در مورد وضعیت معیارها ۱۴۲
- جدول ۴-۱۱: نتایج آزمون فریدمن در گروه کارشناسان و مدیران منطقه ۱۰ ۱۴۳
- جدول ۴-۱۲: رتبه بندی معیارها از نظر مدیران و کارشناسان منطقه ۱۰ ۱۴۳
- نمودار ۴-۷: متوسط نظرات مدیران و کارشناسان منطقه ۱۰ در مورد وضعیت معیارها ۱۴۵
- نمودار ۴-۸: مقایسه نظرات سه جامعه ی مورد مطالعه در مورد معیارها ۱۴۶
- نمودار ۵-۱: الگوی کلی مدیریت محله ای بر اساس عناصر اصلی نقش آفرین ۱۵۴
- نمودار ۵-۲: امتیاز معیارهای مربوط به مفاهیم مدیریت شهری و اجتماع محلی، برآیند دو محله ۱۵۵
- نمودار ۵-۳: مقایسه امتیاز مؤلفه های مفهوم مدیریت شهری، برآیند دو محله ۱۵۶
- نمودار ۵-۴: مقایسه امتیاز مؤلفه های مفهوم اجتماع محلی، برآیند دو محله ۱۵۷
- جدول ۵-۱: ارزیابی امکانات و محدودیتهای مدیریت شهری تهران برای تحقق مدیریت محله ای به روش سوات ۱۵۷

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

رشد فزاینده ابعاد شهرنشینی و شکل‌گیری مقیاس‌های جدیدی از رشد زندگی شهری در طی چند دهه اخیر موجب شده است که شهر و شهرنشینی معاصر با چالش‌های نوینی مواجه شود. به دلیل گستردگی ابعاد و تغییر در ماهیت مسایل شهری که موجب پیچیدگی بسیار آن‌ها شده است، حل پایدار آن‌ها نیز نیازمند جامع‌نگری و توجه به ابعاد و جنبه‌های مختلف مسائل مرتبط با شهر است. یکی از مسائل مهم در مدیریت شهری به‌ویژه در کشورهای توسعه‌یافته، مشارکت مردم در همه بخش‌های مدیریت شهری است.

محله به‌عنوان بخشی از ساختار شهر همواره در طول تاریخ از جایگاه و موقعیت خاصی برخوردار بوده است، این جایگاه با وقوع انقلاب صنعتی به دلیل روند پرشتاب تغییر در جسم و روح شهرها تاحدی متزلزل گشته و منجر به ناکارآمدی محله‌ها شد؛ روند فوق با ورود اصول مدرنیسم به شهرها ادامه پیدا کرد تا آنکه تراکم نامتعادل، ماشین‌محوری و فقدان سرمایه‌های اجتماعی در محله‌ها منجر به نارضایتی ساکنان خود گردید. جنبش‌های نوین شهری در این شرایط در تقابل با مدرنیسم پا گرفت و اصول آن در زمینه مطالعات شهری به ابزار مهمی برای مدیریت شهری مبدل گشت (موسوی، ۱۳۸۳: ۴). علل این توجهات ریشه در آن دارد که محله‌ها عاملی برای حکمروایی مطلوب شهری، توسعه پایدار، ایجاد تمایز، فرار از ناشناخته‌ها و تشویق انسجام اجتماعی، قلمداد می‌گردند (مدنی‌پور، ۱۳۸۳: ۱۷).

حکمروایی مطلوب شهری، ضمن آنکه مقوله‌ای مدیریتی است، در ماهیت خود نشانه‌هایی قطعی از کارآمدی، زندگی و مشارکت دارد (اطهاری، ۱۳۸۶: ۳۲). از سوی دیگر، حکمروایی، مجموعه‌ای از روش‌های فردی و نهادی و عمومی و خصوصی است که امور مشترک مردم را اداره می‌کند و فرایندی پیوسته است که منافع متضاد یا متنوع را همساز می‌کند و اقدامی همکاری جویانه را در پیش می‌گیرد (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸: ۴۸).

طی این اتفاق، ظرفیت‌های محلی با تمام زیربخش‌هایش، حوزه ویژه‌ای از این توجه را نصیب خود کرده است و به‌طور طبیعی، محله به‌عنوان واحدی جمعیتی، پایگاهی از ابعاد توانمند شهر را برای مشارکت در اداره امور آن مورد تاکید قرار دارد.

۱-۲ بیان مسأله

شاخص‌های پاسخگویی، اجماع محوری، مشارکت، قانون محوری، کارایی و اثربخشی، عدالت و برابری، مسئولیت‌پذیری و شفافیت از جمله مهمترین خواسته‌های انسانها در جوامع شهری هستند که در قالب حکمروایی مطلوب شهری طرح شده‌اند. شکل‌گیری این شاخص‌ها منبعت از نیازهای انسانی است. تحقق مولفه‌ها و شاخص‌های هشت‌گانه‌ی حکمروایی مطلوب، نیازمند تدقیق الگوی مدیریت محله‌ای می‌باشد. محلات شهری به‌رغم اهمیت تاریخی خود، امروزه در نظام‌دهی به الگوی سکونت شهری نقش کم‌اهمیتی را دارا هستند. این درحالی است که در چند دهه اخیر در چارچوب نظریه توسعه پایدار، تأکید مجددی بر احیای آنها صورت گرفته است.

استفاده از خردجمعی برای هدایت و مدیریت شهرها و رویارویی با مسائل و مشکلات شهرهای امروز با بهره‌گیری صحیح از آراء و استعدادهای شهروندان و در قالب برنامه‌های مشارکتی از مهم‌ترین رویکردها در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری است. جلوه این رویکرد را می‌توان در قالب نظریه‌های مشارکتی، که از دهه ۱۹۶۰ به این سو، و به ویژه در سال‌های اخیر مطرح شده‌اند، مشاهده نمود. در این راستا، توجه به محله‌ها به عنوان کوچک‌ترین واحد سازمان فضایی شهر و اتخاذ مدل مدیریت محله‌ای در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، امری است که موجب انتقال کانون فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری به سطوح پایین‌تر شهری و ابعاد ملموس‌تر زندگی شهروندی و تحقق هدف مدیریت و برنامه‌ریزی از پائین به بالا می‌گردد.

ضرورت محله محوری در ساختار مدیریت و برنامه‌ریزی شهری را می‌توان در قالب نظریه دیوید دریکسل، از نظریه پردازان مشارکت، مشاهده نمود. وی عقیده دارد که مفهوم مشارکت بر سه باور اساسی استوار است (به نقل از حبیبی و رضوانی، ۱۳۸۴):

- ۱) توسعه در وهله اول و پیش از همه باید به نفع ساکنان محلی باشد.
- ۲) مردم محلی دقیق‌ترین اطلاعات را درباره آن محدوده دارند.
- ۳) مردمی که بیشترین تاثیرات را از تصمیم‌ها می‌پذیرند باید سهم بیشتری برای مشارکت در روند تصمیم‌گیری داشته باشند.

بنابراین توجه به محله‌ها با جدیت و اهمیت قابل توجهی در دستور کار جامعه‌شناسان، برنامه‌ریزان و مدیران شهری قرار گرفته است. واقعیت نیز همین است که زندگی شهری ابعاد مختلف و پیچیده‌ای دارد که این ابعاد به‌عنوان اجزای یک نظام (System)، تاثیرات متقابلی بر یکدیگر دارند. با کلان‌نگری و نگاه از بالا نمی‌توان به همه و یا حتی تعدادی از این ابعاد پی برد؛ لذا رسیدن به این مهم سطح تحلیل خرد و مقیاس ملموس‌تری را ایجاب می‌نماید.

بهره‌گیری از این مدل برای حل و مدیریت مسائل شهری، در ایران، و به خصوص تهران، چندی است مطرح شده است، که به عنوان نمونه می‌توان به طرح شورایی‌ها و طرح تشکیل سرای محله در شهرداری تهران که با شعار محله محوری نیز همراه است، اشاره نمود.

محلات در ساختار مدیریت شهری تهران فاقد نظام مشخص مدیریت و برنامه‌ریزی بوده و نقش شهرداری‌های نواحی و محلات نیز صرفاً نظارتی و خدماتی شهری است. رفع این نقیصه، علاوه بر اصلاح ساختار مدیریت شهری تهران، نیاز به الگوی مدیریتی مناسبی برای محلات دارد که بتواند علاوه بر استفاده از ظرفیت موجود مشارکت‌پذیری شهروندان، توسعه آن را نیز در پی داشته باشد. این توسعه به مفهوم گسترش سازمان شهرداری در مقیاس محلات نیست، بلکه محلات به‌عنوان مهمترین عرصه مدیریت و برنامه‌ریزی مشارکتی، دارای مدیریت غیرمتمرکز، مشارکتی یا تعاملی است بنابراین در راستای رفع نارسائی‌های موجود توسعه اجتماعی و فضائی شهر تهران، تمرکز بر مدیریت و توسعه محلات به‌عنوان مبنا و ضرورت توسعه نواحی، مناطق و کلانشهر تهران، تدوین الگوهای مدیریت محله‌ای در چارچوب حکمروایی مطلوب امری اجتناب‌ناپذیر می‌است. در این الگو حوزه‌ها و سطوح مشارکت و دخالت مدیریت شهری، بسته به شرایط محلی و زمانی، متغیر است.

۳-۱ اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

حکمروایی عموماً در ارتباط با فرایند تصمیم‌گیری و سیاستگذاری تعریف شده است که بر اساس آن تصمیم‌گیریه‌ها باید بصورت جمعی، با مشارکت ذینفعان چندگانه و به صورت فرایندی شفاف و پاسخگوینانه صورت بگیرد (کاظمیان و فرجی راد، ۱۳۹۱: ۱۴۴).

حکمروایی مطلوب شهری، ضمن آنکه مقوله‌ای مدیریتی است، در ماهیت خود نشانه‌هایی قطعی از کارآمدی، زندگی و مشارکت دارد (اطهاری، ۱۳۸۶: ۳۲). از سوی دیگر، حکمروایی، مجموعه‌ای از روش‌های فردی و نهادی و عمومی و خصوصی است که امور مشترک مردم را اداره می‌کند و فرایندی پیوسته است منافع متضاد یا متنوع را همساز می‌کند و اقدامی همکاری‌جویانه را در پیش می‌گیرد (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸: ۴۸).

محله‌ها به‌عنوان بارزترین مکان تجلی حیات اجتماعی شهرها هستند که بستر مناسبی را برای حضور مردم و مشارکت آنان در اداره امور شهر فراهم می‌آورند. علیرغم اینکه در دهه‌های گذشته، شهرنشینی شتابان باعث افول جایگاه محلات شهری در ساختار شهرها شده است، اما در سالهای اخیر و به‌دنبال بروز مشکلات ناشی از سست شدن پیوندهای اجتماعی در شهرها و تشدید بیگانگی ساکنان شهرها نسبت به یکدیگر و بی‌تفاوتی آنها نسبت به مسائل محیط زندگی خود، توجه به محله‌ها و اجتماعات محله‌ای بار دیگر نظر مدیران، مسئولان، برنامه‌ریزان شهری و پژوهشگران را به خود جلب کرده است (هادی‌پور، ۱۳۸۸: ۴). اگر مشارکت را در یک رویکرد عمل‌گرایانه

به عرصه فعالیت‌های شهری وارد کنیم، این مشارکت در محیط اجتماعی و اقتصادی و در همه رفتارها و فعالیت‌های روزانه افراد و ساکنان شهری قابل تبیین و تحلیل می‌باشد (Madanipour, ۱۹۹۶). در این دیدگاه شهرها به‌عنوان موجودات زنده‌ای هستند که در آن «محله» به‌عنوان عنصر اصلی به‌مثابه سلول بنیادی این موجود زنده خواهد بود. محله‌های شهرها در شکل‌دهی و سازماندهی امور شهری جایگاهی ویژه دارند. هر محله با آرایه خدمات روزمره مورد نیاز ساکنان خود و با ایجاد نمادهای محله‌ای و ویژگی‌های خاص خود موجب می‌شود ساکنان آن احساس تعلق خاطر و نوعی هویت داشته باشند، به‌گونه‌ای که تا چندی پیش هر شهروند با نام محله‌ای که در آن می‌زیست، شناخته می‌شد. در مقیاس کلان نیز مبنا قرار دادن برنامه‌ریزی و مشارکت از این واحدهای خرد شهری (محله) نتایج ملموس‌تر و به مراتب قابل درک‌تری را در بهبود و ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان خواهد داشت.

تحقیقات اخیر درباره جامعه‌شناسی شهری، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری نشان می‌دهد که بهترین راهکار برای مواجهه با چالش‌های اصلی موجود در شهرها، تقویت منابع اجتماعی و سرمایه‌های انسانی با استفاده از مشارکت عمومی است. راهبرد بازسازی شهر به لحاظ فرهنگی از بهبود پیوستگی اجتماعی تقویت ارتباطات مردمی و مشارکت فعال شهروندان در جامعه بهره برده و به‌جای تمرکز بر اکولوژی فیزیکی شهرها و محله‌ها بر بوم‌شناسی اجتماعی آنها متمرکز شده است (وحیدی، ۱۳۹۱: ۳).

اندیشمندان مطالعات شهری، محله‌محوری و مشارکت شهروندان را از زیرساخت‌های افزایش توانمندی مدیریت شهری به‌عنوان یک راهبرد مهم در ارتباط با تدوین سیاست‌های شهری می‌دانند (رستمی، ۱۳۸۷: ۱۸). مشارکت شهروندان برای اینکه معنی‌دار باشد و مفهوم اصلی مشارکت را بیان کند باید در مقیاس محلی باشد و سپس به عرصه فرامحلی برسد. مشارکت محلی نقشی است که مردم در چارچوب ساختار محلی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای آن ایفا می‌کنند و در شکل‌دادن سیاست عمومی و اداره امور عمومی محل سهیم می‌باشند (Erikson, ۲۰۰۴).

در نگاهی دیگر، رفع مشکلات مرتبط با محله‌های کلانشهر، ضمن آنکه می‌تواند به انسجام بیشتر روابط محله‌ای منجر شود به نوبه خود قادر به ارائه الگوهای هویت‌بخش برای محله‌های جدید نیز خواهد بود در حالیکه رشد سریع کلانشهر در کنار ضعف در مدیریت اجرایی و اصول محتوایی طرح‌های گسترش محله‌ای، بسیاری از محله‌های این شهر را از پایداریهایی موردنظر محروم ساخته است (شیعه، ۱۳۸۸: ۶۴). نحوه مدیریت شهر می‌تواند در پایداری آن تاثیرگذار باشد. مدیریتی که زمینه و محیط مناسب برای زندگی راحت، امن و اثربخش شهروندان به تناسب ویژگی‌های آنان و جامعه مربوط فراهم کند (کازمیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۸).

بنابراین، در مواجهه با رشد مشکل‌آفرین شهرها، رویکردهای مختلف برنامه‌ریزی و مدیریتی به‌دنبال راه‌حل‌های واقع‌بینانه توسعه شهری هستند و با توجه به نقش برنامه‌ریزی محله‌ای در هدایت و مدیریت شهرهای بزرگ، بار